

Procházka, R. 1990: Kovové předměty z výbavy středověkého měšťana z výzkumu v Brně – Pekařské ulici. Předběžná zpráva. *Archaeologia historica* 15, 99–109.

Sedláčková, L. 2023: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Brno, Mendlovo náměstí – kanalizace a vodovod“.* Rkp. nálezové zprávy, č. akce A083/2021. Uloženo: Archiv Archaia Brno z. ú.

Vilemwalter_mapy: *Digitalizované staré mapy Moravy a města Brna. Katastrální plán Brna 1 : 2880 z roku 1906* [online]. © 2004–2021 vilemwalter.cz. [cit. 2024-01-10]. Dostupné z: <https://vilemwalter.cz/mapy/>.

Summary

During the reconstruction of the western part of Mendel Square (Staré Brno cadastral area, Brno-City District), a large-scale rescue archaeological excavation was carried out from November 2021 to February 2023, covering an area of approximately 12,000 m². The site was divided into individual trenches (S1–S15) and shafts (Š1, Š2, Š6) (Fig. 28).

The area had been affected by the River Svratka and its side branches, as confirmed by the thick alluvial layers documented throughout the construction site. Evidence of 11th- and 12th-century settlement was occasionally recorded. However, significant development in this area did not begin until the late medieval period (15th century), with major expansion occurring during the modern period. The course of the Svratka mill race, originally a side branch of the River Svratka, was recorded in several locations (Fig. 29, 30). This watercourse was adapted into a mill race in the first half of the 14th century. In the northwest part of the square, the northern channel leading to the Convent of Cistercian Nuns, also dating to the first half of the 14th century, was recorded. Modern-period buildings were demolished

in the 1960s during the redevelopment of Mendel Square (Fig. 31, 32). At that time, the Svratka mill race was filled in.

Lenka Sedláčková

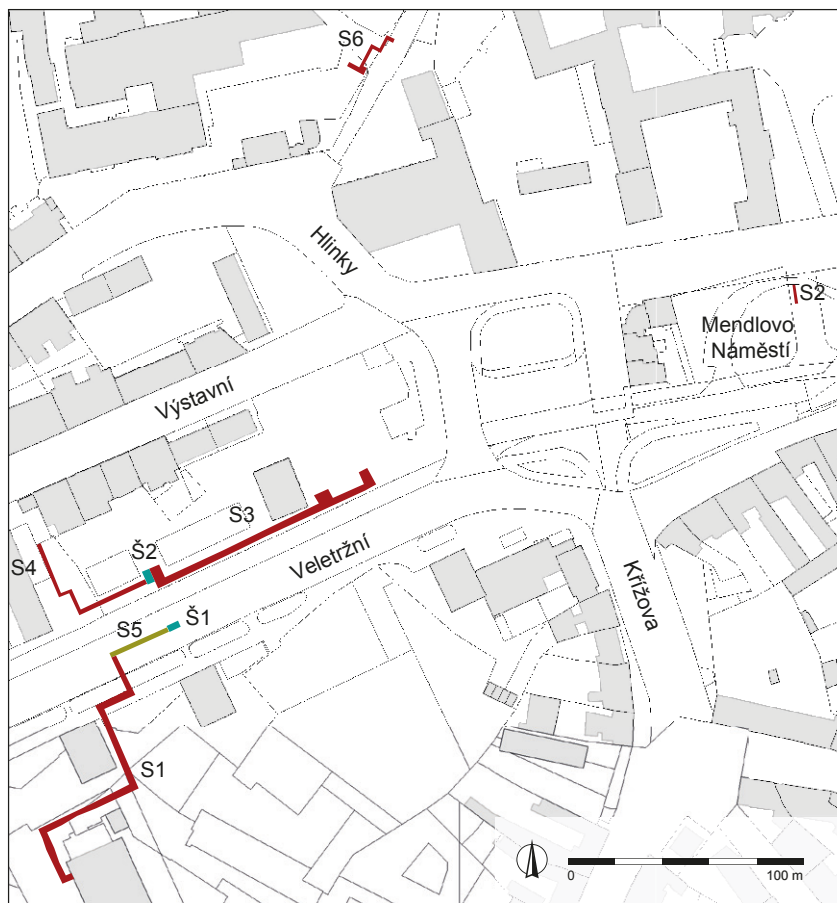
Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město)
Ul. Veletržní, Hlinky, Rybářská, Pivovarská, Mendlovo náměstí,
parc. č. 953/1, 751/3, 751/16, 752/6, 902/1, 902/2, 823/2, 826/1,
813/1, 813/3, 812, 810, 806/1, 798/2.

Novověk. Předměstí, kanál/náhon, lázně/plovárna. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezů: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84: 49.1882183N, 16.5910739E

Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán stavbou „Rekonstrukce SCZT pára × HV – oblast ul. Veletržní“ a probíhal od dubna do srpna 2023 (Sedláčková 2023). Zkoumaná plocha se nachází na katastrálním území Starého Brna, v prostoru ulic Rybářská, Veletržní, Hlinky, Pivovarská (pivovar Starobrna) a Mendlova náměstí. Archeologické práce probíhaly v součinnosti se stavbou. Trasa výkopů byla pro potřeby záchranného archeologického výzkumu rozdělena na jednotlivé sondy (S1–S6) a šachty (Š1, Š2). Realizované výkopy vedly převážně v původních trasách této sítě (obr. 33).

Geologické podloží je ve zkoumaném prostoru tvořeno říčnicí a nivními sedimenty řeky Svratky, resp. jejího bočního ramene, které bylo později upraveno na náhon. Pouze v prostoru pivovaru Starobrna (sonda S6) byla zachycena svahovina a snad i kvartérní sprašová hlína (?).



Obr. 33. Brno, ulice Veletržní. Umístění zkoumaných sond a šachet. Autor Archaia Brno z. ú.

Fig. 33. Brno, Veletržní Street. Location of excavated trenches and shafts. Author Archaia Brno.

Pravěké osídlení zachyceno nebylo. Z vrstev náplav v šachtě Š2 bylo sice získáno několik střepů z mladší doby železné, ty však byly pravděpodobně do těchto míst zaneseny činností vodoteče. Právě činnost vodního toku výrazně ovlivnila možnosti osídlení tohoto prostoru. Do 60. let 20. století zde od západu směrem k dnešnímu Mendlovu náměstí protékal Svratecký náhon, původně boční rameno řeky Svratky. Podél jeho jižního břehu vedla ulice Rybářská, která byla nejpozději od 2. poloviny 18. století zastavována drobnou zástavbou, kterou se podařilo zachytit v sondě S1; dokumentovány snad byly i komunikační úrovně ulice samotné.

Nejmladší průběh Svrateckého náhonu byl zachycen v místech východně od domu Veletržní 5 (sonda S1, profil P4). Dokumentováno bylo vyzdění jeho břehů, funkční výplně jeho koryta i zásypové vrstvy zánikového horizontu náhonu z 60. let 20. století. Lze předpokládat, že břehy Svrateckého náhonu byly upravovány jen lokálně, dle potřeby. Nelze vyloučit, že výzkumem zjištěná úprava souvisí s mostkem, který zde zobrazuje například mapa z roku 1906 (Vilemwalter_mapy). Samotné vyzdění břehů můžeme časově zařadit do období novověku (17.–19. století), bylo totiž založeno do vrstev novověkých náplav (obr. 34). Výzkum doložil, že náplavové vrstvy zde byly ukládány ještě v novověku a bezpochyby souvisí s častými povodněmi.

Na severním břehu náhonu se až do 19. století nacházely převážně zahrady. Teprve v polovině 19. století zde byly založeny venkovní lázně, později přeměněné na městskou plovárnu. Zdiva související právě s lázněmi/plovárnou byla dokumentována v sondě S3, pravděpodobně byl zachycen i vlastní bazén. Dnešní podobu dostal zkoumaný prostor až v 60. letech 20. století, zvláště v souvislosti s budováním nového reprezentativního příjezdu k brněnskému výstavišti. Svratecký náhon byl zasypan, městské lázně zbourány a nově byla proražena ulice Veletržní.

V prostoru sondy S2 na Mendlově náměstí byla dokumentována kamenná dlažba, která pravděpodobně představuje nejmladší úpravu povrchu před asanací novověké zástavby na Mendlově náměstí v 60. letech minulého století, jak dokládá i na ní uložená vrstva suťového charakteru.

V prostoru pivovaru Starobrnno (sonda S6) byly zjištěny relikty novověké (novodobé?) zástavby a pravděpodobně také ohradní zdivo podél komunikace vedoucí z ulice Pivovarské na Žlutý kopec (původní přímá trasa dnešní ulice Schovaná). Archeologické situace spojitelné s provozem cihelny fungující zde v 19. století se nepodařilo zachytit.

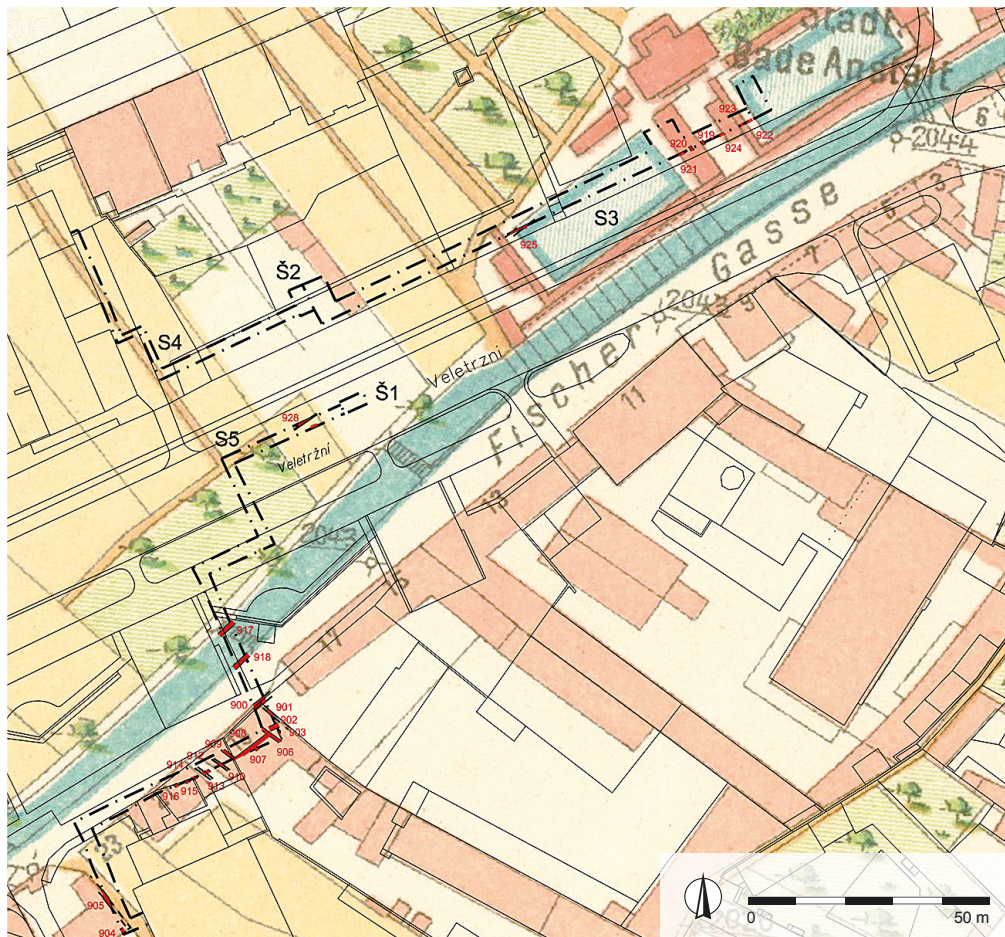
Literatura

Sedláčková, L. 2023: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Rekonstrukce SCZT pára × HV – oblast ul. Veletržní“.* Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX202400131 [cit. 2024-10-26]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-202400131>.

Vilemwalter: *Digitalizované staré mapy Moravy a města Brna. Katastrální plán Brna 1 : 2880 z roku 1906* [online]. © 2004–2021 vilemwalter.cz. [cit. 2024-10-26]. Dostupné z: <https://vilemwalter.cz/mapy/>.

Summary

Excavation conducted in Veletržní Street and its surroundings (Staré Brno cadastral area, Brno-City District) confirmed that the subsoil consists of river and floodplain sediments from the River Svratka, more specifically of its branch, which was adapted into a mill race during the medieval period. Alluvial



Obr. 34. Brno, ulice Veletržní. Zdiva zachycená výzkumem na podkladu historické mapy z roku 1906 (Vilemwalter_mapy). Autor Archaia Brno z. ú.

Fig. 34. Brno, Veletržní Street. Masonry recorded during the excavation, as shown on the 1906 map (Vilemwalter_mapy). Author Archaia Brno.

layers continued to accumulate here in modern times, undoubtedly due to the frequent flooding caused by these watercourses (Fig. 33, 34). The excavation revealed the Svratka mill race, including the bank reinforcement, the functional infill of its channel, and the backfill layers marking its abandonment in the 1960s. On the southern bank, relics of modern-period buildings along the southern side of Rybářská Street, were documented as well. Gardens dominated the northern bank of the mill race until the mid-19th century, when outdoor baths were built there, later transformed into a municipal swimming pool. In addition to the buildings' masonry, the swimming pool itself was documented during the excavation.

Lenka Sedláčková

Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město)

Žlutý kopec, ul. Tvrdého č. p. 15, parc. č. 325, 326, 328, 330.

Industriální období. Vodní dílo. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezů: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84: 49.1957694N, 16.5910581E

V roce 2023 proběhla 2. etapa záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Rekonstrukce historického vodárenského areálu bývalých městských vodojemů, Žlutý kopec v Brně – II. Etapa“ (Zbrank 2023). Výzkum proběhl formou dohledu a dokumentace

odkrytých archeologických situací (obr. 35). Jedná se o unikátní brněnskou technickou kulturní památku nadregionálního významu. Vodojemy zde byly budovány postupně od roku 1874 (Borský 2021; Zbrank, Čmelák 2023).

Při hloubení stavební jámy pro vstup do vodojemu z roku 1874 (sonda S5), z jižní strany, bylo opět zachyceno zajištění vodojemu pomocí jílové vrstvy. V místě bývalého domku hlídače byly vyhloubeny sondy S4 (jihovýchodní roh interiéru domku) a S6 (exteriér východně od domku). V sondě S4 byl dokumentován sklep (i se vstupem) v severní části sondy a v jižní části sondy patrně prostor záchodu, kdy splašky odcházely kanálkem východním směrem do cihelné jímky umístěné východně od domku hlídače (sonda S6). Vlastní sklep v domku i záchod s jímkou byly patrně primární, postavené kolem roku 1873.

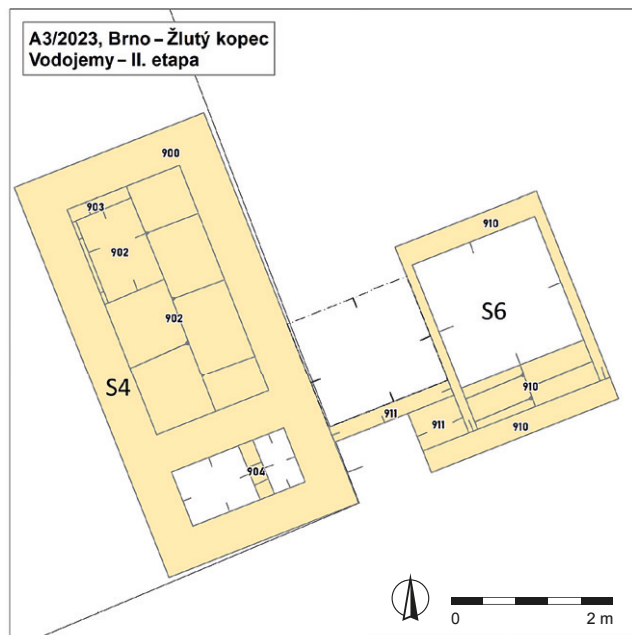
Záchranný archeologický výzkum dále dokumentoval stavební vývoj a dispozici podzemních částí domku hlídače z roku 1873. Výzkum pomohl rozšířit poznání o brněnských industriálních památkách z 19. století a jejich vývoji.

Literatura

Borský, P. 2021: *Vodojemy na Žlutém kopci v Brně. Stavebně historický průzkum.* Uloženo: Archiv autora.

Zbrank, H. 2023: *Rekonstrukce historického areálu bývalých městských vodojemů, Žlutý kopec v Brně, II. etapa.* Rkp. náleзовé zprávy, č. akce A30/2022. Uloženo: Archiv Archaia Brno z. ú.

Zbrank, H., Čmelák, O. 2023: *Rekonstrukce historického areálu bývalých městských vodojemů, Žlutý kopec v Brně – I. etapa.* Rkp. náleзовé zprávy, č. akce A30/2022. Uloženo: Archiv Archaia Brno z. ú.



- Legenda:**
- Spádnice sondy
 - Spádnice
 - Spádnice klenby
 - Vnitřní hrana konstrukce
 - Sonda
 - Cihlová konstrukce



Obr. 35. Brno, Žlutý kopec. Sonda S4 a S6, interiér a exteriér domku hlídače z roku 1873. Autor H. Zbrank.

Fig. 35. Brno, Žlutý kopec. Trench S4 and S6, interior and exterior of the 1873 caretaker's house. Author H. Zbrank.